

Ur tidskriften *Kommentar* nr 11-12/1978

Ingvar Rydberg

Schahregimens historia – 35 år av blodigt förtryck

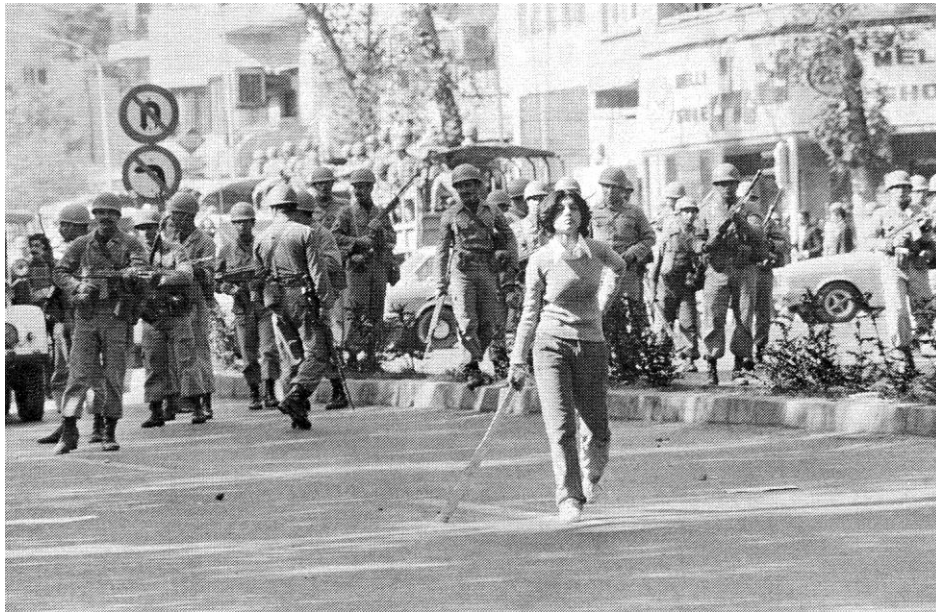
Upproret mot schah-regimen har fått en vid spridning i det iranska samhället. Borgerlig, religiös och kommunistisk opposition förenas i dag i samma demonstrationståg runt om i hela Iran. Få uppror kan vara så välkomna och så rättfärdigade som det som nu skakar schah-regimen i sina grundvalar.

De revolutionära protester som i dag rungar genom Iran är till glädje, inte bara för det iranska folket, utan också för andra progressiva och revolutionära krafter i Västasien, och i hela den övriga världen.

I Iran skakas nu inte bara en av jordens värsta förtryckare, utan också USA-imperialismen, som alltsedan den nuvarande schahens tillträde stött hans regim, och brutalt förnekat det iranska folkets mest elementära krav på en dräglig tillvaro, i både politisk, ekonomisk och social mening.

Vilka klasskrafter är det då schahregimen bygger sin styrka på, hur har den politiska situation som i dag mognat fram i Iran skapats under Mohammed Rezas trettiofem år vid makten, vad har schahens ekonomiska politik inneburit för de olika klasserna i det iranska samhället.

Det är några av de frågor Ingvar Rydberg tar upp i sin artikel, som beskriver schah-regimens politiska och ekonomiska historia.

I de mäktiga demonstrationerna i Iran har kvinnorna tagit aktiv del. Många har varit klädda i den traditionella slöjan, andra trotsar militären klädda i "vanliga" västerländska kläder.

De drag som vi på de senaste åren sett utmärka regimen i Iran, sedan den nu åter kommit i centrum för världens uppmärksamhet – brutal repression, hård maktkoncentration och beroende av imperialismen — är inga nya företeelser, utan har på ett fundamentalt sätt karakteriserat Pahlavidynastin under hela dess nu 58-åriga härskarperiod. Eftersom den samtidigt i väst haft rykte om sig att vilja "modernisera" och "utveckla" landet, är det så mycket mer befogat att se närmare på dess grundläggande natur och utveckling.

Det var i februari 1921 som översten Reza Khan i spetsen för en kosackstyrka på 2 500 man (dvs persiska soldater som utbildats av tsarryska officerare) tog över makten i allians med några civila politiker och med uppenbar välvilja från engelsk sida. Fyra år senare utropade han sig till schah.

Vad den nya regimen främst inriktade sig på var att hårdhänt ena landet med den snabbt utbyggda arméns hjälp. Den nye schahen gjorde slut på den självständiga socialistregimen i den norra provinsen Gilan och ledde sedan i flera år regelrätta fälttåg mot de stora nomadstammarna för att tvinga dem till underkastelse och påbörja en tvångsmässig bosättning – till priset av flera hundra tusen liv. Vid denna tid åtnjöt landets provinser allmänt en ganska vid autonomi, baserad inte på de lokala bourgeoisieerna utan på feodala krafter löst knutna till centralmakten. Dessa krafter behärskade även städerna, eftersom de var den enda förmedlaren av det produktionsöverskott inom jordbruket på vilket städerna huvudsakligen levde. Krossandet av det feodala herraväldet över provinserna under mellankrigstiden skedde inte till förmån för bourgeoisin utan för en centraliserad statsmakt, som i fortsättningen täckte landet med sina guvernörer, polischefer och tjänstemän av olika slag.

Visserligen införde schahen sekulariserade skol- och rättssystem och bedrev en livlig byggnadsverksamhet - den trans-iranska järnvägen är det viktigaste exemplet. Men denna verksamhet skedde utan någon övergripande planering och framför allt lades den finansiella bördan genom ett synnerligen regressivt skattesystem på de stora massorna, vilkas levnadsstandard sjönk. Samtidigt började det växa fram en ny klass kapitalister — köpmän, kontraktörer och monopolister — vilkas intressen knöts till den auktoritära statsmakten och förbindelserna med de kapitalistiska industriländerna.

Reza Shahs regim utgör början på en process varigenom statsmakten gör sig oberoende av nationen och dess klasser, ett välkänt fenomen under den iranska historien. Det förutsätter att statsmakten förfogar över mycket stora resurser och att den inte behöver kompromissa med olika samhällsgrupper och ge efter för folkets krav för att dra in pengar till statskassan. Reza Shah nådde en bit på den vägen genom att lägga under sig en stor del av landets jord för sin personliga räkning. De fabulösa oljeinkomsterna och den fullständiga förlitan på utlandet skulle driva den processen till dess logiska slutpunkt. Det är alltså fråga om ett fundamentalt odemokratiskt system, i första hand uppbyggt av armén, en armé som i motsats till i exempelvis Egypten, Turkiet och Algeriet aldrig deltagit i någon nationell befrielsekamp. Den har genomgående använts för att slå ned folkuppror och separatist rörelser inom de egna gränserna. Den har vidare utbildats, man kan säga indoktrinerats, av utländska militärinstruktörer, först från Storbritannien och sedan (från 40-talet) från USA.

Mohammed Reza kommer till makten

1941 störtades Reza Shah, som sökt närma sig Nazityskland, genom att engelska och sovjetiska trupper ryckte in i landet (varvid hans främsta generaler flydde, i stället för att organisera motstånd). Han efterträddes av sin son Mohammed Reza, men det dröjde tolv år innan han fick ett fast grepp om makten. Under denna relativt demokratiska period började de nya klasserna i städerna göra sig hörda och organisera sig. Ideologiska masspartier växte fram för första gången och år de som fortfarande dominerar den politiska scenen i Iran. En stor del av arbetarklassen och den radikala intelligentian anslöt sig till det kommunistiska Tudehpartiet (tudeh= massa) medan den nationalistiska medelklassen och den religiösa småborgerligheten gick in i olika grupperingar som skulle komma att bilda Mosaddeqs Nationella front.

Under detta starka tryck från folkets breda lager - huvudsakligen i städerna, de flesta bönderna stod ännu utanför det politiska systemet - skedde en polarisering, som än tydligare skulle visa

vems intressen schahregimen egentligen identifierade sig med.

Vid denna tid innehade några hundra jordägarfamiljer närmare 80 procent av all odlad jord i Iran. De bodde för det mesta i städerna och hade där samtidigt intressen i industri, handel och tomt-ägande. Reza Shahs centraliserings- och monopoliseringspolitik hade drivit många av dem, liksom en del köpmän i landsorten, att slå sig ned i Teheran för att skydda sina intressen genom att bedriva lobbyverksamhet vid hovet. Under andra världskriget fick denna grupp ett tillskott av stora egendomsägare som strömmade in från de sovjetkontrollerade norra områdena. I denna situation av stigande hyror och rik tillgång på billig arbetskraft satte en del kapitalägare i gång en febril byggnadsverksamhet, ofta på mark i stadens utkanter som de bara lade beslag på, med den följd att ytterligare jätteförmögenheter växte upp.

För att bibehålla och föröka denna rikedom var dessa gamla och nya kapitalister beroende av att regeringspolitiken utövades genom ett intrikat nät av informella kontakter och personligt inflytande. Ären närmast efter kriget hotade den nya, brett baserade, progressiva nationalismen deras grepp om statsapparaten och de allra flesta i denna klass övergav snart alla nationalistiska anspråk till förmån för ett styre utövat av hovet och armén.

Mosaddeqs regim

Det var oljefrågan, frågan om relationerna med det engelska monopolbolaget Anglo-Iranian Oil Company och Irans andel i dess vinster, som förde Mosaddeq och hans Nationella front till makten 1951 och ledde till nationaliseringen av bolaget samma år. Detta utlöste ett kallt krig mot den nationalistiska regeringen från västmakternas sida och Irans olja bojkottades. Det medförde en snabb minskning av valutareserven och drev fram en hård importbegränsning. Höga tullar lades på importen av lyxvaror, samtidigt som regeringen gjorde allt för att uppmuntra exporten av jordbruksvaror och mattor. Man lyckades på så sätt uppnå en positiv handelsbalans, en enastående prestation, inte minst med tanke på utvecklingen efter Mosaddeq. Överskottet avsattes för inköp av maskiner och ökning av jordbrukets produktivitet.

Mosaddeqregeringens labila organisatoriska bas gav rika möjligheter till destabiliseringsförsök utifrån - förutom oljebojkotten. Därtill kom emellertid inre oenighet. Regeringen hade kunnat bli mer långlivad, om inte den bäst organiserade politiska gruppen, Tudehpartiet, varit så Moskva-trogen: Stalin såg under denna det kalla krigets höjperiod med yttersta skepsis på den borgerliga nationalismen i Asien. Det skapade en djup misstänksamhet och bristande samverkan mellan partiet och Mosaddeqs Nationella front, som det sedermera bittert skulle få ångra.

Den 19 augusti 1953 gick CIAs motoperation av stapeln. Då stormade general Zahedi i spetsen för ett gäng hyrda sällar ur Teheranmobben, beväpnade med knivar och klubbor in i Mosaddeqs hus, armén tog över huvudstaden och schahen, som strax innan flytt till Italien, kunde återvända hem.

Det tog åtskillig tid innan han, överallt väl omgärdad av soldater och amerikanska rådgivare, vann kontroll över situationen. En fruktansvärd repression satte in mot Nationella fronten och vänsteroppositionen. Mosaddeq slapp undan med husarrest (han levde ända till 1967), men flera av hans ministrar avrättades. 1954 kom arméns underrättelsetjänst på ett vidsträckt nät av ca 600 Tudehsympatisörer inom officerskåren, som man lyckades nysta upp genom att använda bestialisk tortyr.

Samtidigt strömmade det amerikanska biståndet in. Särskilda förmåner gavs omedelbart iranska armén, gendarmeriet och polisen. De monarkister och kompradorborgare som flytt till Europa återvände i ett jublande sinnestillstånd för att ta för sig vid den huggsexa som nu tog vid. Den

hejdlösa korruption det var fråga om drabbade främst den amerikanska hjälpen och tog formen av skyhöga mellanhandsavgifter på olika projekt. Efter några år slog revisorerna i USA-kongressen larm. De kunde inte spåra vart pengarna tagit vägen. Det gick däremot rykten om att mycket av dem återfanns på vissa rika iraniers bankkonton i USA.

Men framför allt hängav sig landets överklass åt ett ofantligt konsumtionsslöseri. 1959-60 exempelvis spenderades mer utländsk valuta på silke och skraddarsydd kläder än på elektriska maskiner, mer på smycken än på jordbruksutrustning och nästan lika mycket på parfym som på konstgödsel. Medan utrikeshandeln ännu 1954-55, det sista året Mosaddeqs politik hade någon effekt, visade ett överskott på 2,8 miljarder rial, hade det sex år senare förvandlats till ett underskott på 44,3 miljarder, detta trots generöst amerikanskt bistånd och snabbt ökande oljeinkomster. Det förekom en sjuarsplan för landets utveckling 1955-62, men den åstadkom inte mycket. Planorganisationen erkände 1960 att denna utveckling kännetecknats av ”planlösa projekt utan sammanhang med varandra och ej baserade på grundlig ekonomisk analys”.

Stödet utifrån allt viktigare

Detta säger en hel del om vad det var för en parasitär klass som tog över herraväldet efter restaurationen 1953. Men det betydde inte alls att regimen var på fallrepet. Bakom denna tillfälliga överkonsumtion dolde sig viktigare realiteter: det massiva ekonomiska och militära stödet utifrån och de stigande oljeinkomsterna ökade drastiskt regimen yttre beroende men stärkte den samtidigt och gjorde den än mer autonom i förhållande till den egna nationen och det egna folket.

Det är givet att repressionsapparaten där spelat en viktig roll. 1957 fick säkerhetspolisen sin egen speciella organisation, SAVAK, med amerikansk experthjälp. När det gäller krigsmakten har schahen varit lika medveten som sin far om dess avgörande betydelse för sin regims fortbestånd. Den nya situationen gav nu möjlighet till en upprustning utan like. 1953-73 uppgick vapenköpen från USA till fem miljarder dollar (från andra länder till en miljard). Medan militärutgifterna under Mosaddeq bara utgjorde 2 procent av bruttonationalprodukten, har de under 70-talet legat kring 25 procent. Vad denna krigsmakt i första hand hade för syfte visas i ett uttalande av iranske generalstabschefen till Hubert Humphrey 1962: ”Vi har nu fått tillräckligt med vapen för att sätta folket på plats, nu måste ni ge oss så att vi kan kämpa mot ryssarna också”. Att folk långt in bland regimen egna anhängare motsatte sig detta förödmjukande beroende visas av att när parlamentet 1964 förelades ett lagförslag om att bevilja amerikansk militär personal diplomatisk immunitet, var det först efter intensiva påtryckningar från schahen och amerikanska ambassaden denna fogliga församling gav sitt samtycke.

Oljemakten Iran

Ett regimskifte i Iran kommer inte att innebära några direkta problem för de kapitalistiska industriländernas oljeförsörjning. Även en progressiv regim kommer att ha behov av inkomsterna från oljan. Att de imperialistiska staterna känner en så stark oro för utvecklingen har i stället andra orsaker:

- Ett progressivt Iran kommer att stärka den framstegsvänliga flygeln inom OPEC. Därigenom kommer Saudiarabien och dess lydstaterna att bli isolerade och OPEC att få större möjligheter att föra en självständig prispolitik.
- Ett progressivt Iran kommer att begränsa eller upphöra med försäljningen av olja till Sydafrika och Israel. Trots att omfattningen av dessa leveranser hålls hemlig är det känt att Iran svarar för

ca 90 resp 40 procent av Sydafrikas och Israels oljeimport.

• Ett progressivt Iran kommer inte att bli en storkund hos USAs vapenindustri och de stora transnationella företagen i USA, Japan och Europa. En progressiv regim måste satsa på en politik som kommer folkflertalet tillgodo. Iran kommer då att förbli en viktig handelspartner, men utrikeshandeln kommer att spridas till fler länder och framför allt, att inriktas på import av andra varor än vapen och kärnkraftsteknologi.

Mot denna bakgrund kan vi se att kampen i Iran inte i första hand reser frågan om tillgången på iransk olja på världsmarknaden utan vem som skall kontrollera oljeutvinningen i Iran och vad oljeinkomsterna skall användas till.

Källor till text och rutor:

Financial Times, 1978-11-03

Fortune, 1978-08-14

Oil and Gas Journal, 1978-07-31

Konsortiets andel av Irans prod. och export i milj fat/dag			Irans råoljeexport i milj ton			
	Totalt	Konsortiet		jan/jun1978	1977	1976
Produktion			USA	21.9	39.8	28.2
	Iran		Japan	20.6	40.5	46.2
jan-aug 76	5.7	5.0	Västtyskland	8.4	15.7	19.2
1977	5.7	5.1	Italien	6.8	14.5	14.5
Export			Holland	6.4	13.5	17.7
			Storbritannien	5.7	14.2	22.7
jan-aug 78	5.0	3.0	Frankrike	4.9	9.4	14.6
1977	5.1	3.4	EEC	33.6	70.6	91.7
			OECD	91.3	181.0	200.2
			Totalt	123.4	253.0	

Världsproduktionen av råolja 1977 i tusen fat/dag

Land	Prod	% av total	% ökning från 1976
Sovjet	11 045	17.8	+4.9
USA/1/	9 830	15.3	+ 0.9
Saudiarabien	9 235	15.0	+ 7.9
Iran	5 705	9.3	- 3.9
Venezuela	2 315	3.9	- 2.8
Irak	2 250	3.6	- 1.6
Kuwait	1 785	2.9	- 8.9
Abu Dhabi	1 665	2.6+	+ 4.2
OPEC	31 525	51.2	+ 1.5
Hela världen	62 160	100.0	+ 3.6

/1/ inkl 1.6 milj fat flytande naturgas

Irans andel av världens oljereserver 1978 i miljarder fat

Saudiarabien	150.0
Sovjet	75.0
Kuwait	67.0
Iran	62.0
Arabemiraten	32.4
USA	29.5
Libyen	25.0
Kina	20.0
Storbritannien	19.0
Hela världen	645.8

Oppositionen krossas

Men det är långt ifrån bara med repressiva medel denna regim vunnit kontroll över det iranska samhället och omformat det efter sina intressen. Den politiska oppositionen pulveriserades fram till 60-talets slut även genom att en del element, inte minst från Tudehpartiet, lockades över på regimens sida till olika högavlönade befattningar och genom att schahen själv tog initiativ till vad som såg ut som en revolutionär omdaning av samhället.

Vid 60-talets början stod han inför en samhällssituation, som fordrade långt mer ingripande åtgärder än bara polisvälde och ett skendemokratiskt tvåpartisystem som ingen lät sig luras av. Å ena sidan var regimen fortfarande alltför nära identifierad med godsägarklassen, som hårt exploaterade bönderna och gjorde mycket lite för att utveckla det stagnerande jordbruket. Det gjorde det mycket svårt att appellera till vidare grupper bland folket. Å andra sidan växte den utbildade medelklassen i städerna ständigt i numerär och inflytande och krävde demokratisering och slut på repressionen. Under det korta liberaliseringsförsöket 1961-63 vaknade Nationella fronten till liv igen med livligt stöd från denna klass. Regimen kände att den behövde en ny allierad för att stå emot detta tryck och ansåg att de högre skikten inom bondeklassen kunde bli en sådan kraft. (Den liberala Kennedyadministrationens tillträde i Washington och rädslan att förlora USA:s stöd spelade säkert också en viktig roll.)

Fakta om Iran

Yta: 1 645 000 kvkm (tre gånger så stort som Sverige).

Befolkning: Ca 33 miljoner, ungefär hälften av dem bor på landsbygden. Drygt hälften av befolkningen talar persiska, en fjärdedel andra persiska språk eller dialekter, 17 procent talar turkiska språk eller dialekter och 3 procent andra språk.

Irans största tillgång är oljan. Landet är den näst största oljeproducenten i västasien (Saudiarabien större) och den fjärde i ordningen i världen. Oljan svarade 1974/75 för drygt hälften av nationalinkomsten (jordbruket för knappt 10 procent). En stor del av oljeinkomsterna går tillbaka till västvärlden som betalning för import av vapen och livsmedel.

Irans vapenimport är den största världen någonsin skådat. Enligt SIPRI låg försvarsutgifterna 1977 på 4 636 miljoner dollar, alltså drygt 18 miljarder Skr (Sveriges siffra för samma år låg på ca 11 milj Skr). Iran har gjort jättelika beställningar av världens mest avancerade vapen, t ex 156 Phantom-plan av olika typ från USA och 1 500 Chieftain stridsvagnar från Storbritannien, en av världens mest avancerade (och dyraste).

Källa: *Middle East Yearbook 1977 ; SIPRI Yearbook 1978*

Jordreformen

januari 1962 kungjordes därför en jordreform. Den gick i huvudsak ut på att ingen jordägare fick inneha mer än en by. Undantagna från omfördelning var vissa intensiva och mekaniserade odlingar. Kompensation skulle utgå under en 15-årsperiod, ytterst betalad av de mottagande bönderna själva. Vidare skulle kooperativ upprättas, där dessa bönder var tvungna att ingå.

Ett år senare, sedan jordreformen lyckligt kommit igång, utropade schahen sin Vita revolution, eller Schahens och folkets revolution, som den sedermera kallats. Denna kom nu att utsträckas till andra delar av samhällslivet och innefattade bl a en alfabetiseringskampanj, men jordreformen förblev dess kärna. Massmedia började fyllas med ett nytt revolutionärt språkbruk. Man

brännmärkte ”parasitära godsägare” och ”feodala reaktionärer” och beskrev deras grymheter. Det dök upp bilder av jordägare som piskade och torterade bönder. Affischer visade inte längre schahen i en medaljprydd generalsuniform utan i anspråkslösa civila kläder.

Detta blev till en början inte utan direkta följder ute på landsbygden. Regimens plötsliga övergivande av de stora jordägarna väckte stora förhoppningar bland bönderna, som på många håll gick till spontan aktion för att tillämpa reformens huvudprincip: Jorden åt dem som brukar den. De vägrade betala sina arrenden på de ställen där utdelning ännu inte verkställts, hindrade ägarna att ta sig in i byarna, plundrade på några håll deras magasin, ockuperade på andra deras hus, alltsammans i en atmosfär av allmän folkfest. Rörelsen kulminerade i den stora kooperativkongressen i januari 1963.

Dess dominerande personlighet var den dynamiske jordbruksministern Hassan Arsanjani, som över hela landet var reformens eldsjäl och som skaffat sig ett entusiastiskt stöd bland bönderna. Resolutionerna vid kongressen nämnde bara i förbigående monarkens betydelse och betonade det slag radikala och ”splittrande” reformer som schahen alltid sökt undvika. Efterlysandet av konstitutionella och mänskliga rättigheter innebar en tydlig vädjan om stöd från politiska grupper i städerna, just dem som schahen försökte undertrycka. Det fick honom att gå till motaktion. Strax efteråt avskedades Arsanjani och ersattes av en general. Militärer och byråkrater tog i fortsättningen över genomförandet av reformen.

Jordreformens effekter

Vad gäller dess effekter bör först sägas att jordägarna förvarnats i god tid av ett reformförsök 1960 och hunnit flytta över mycket jord på sina hustrur, barn och andra släktingar. Det förklarar varför bara 13 904 av landets ca 55 000 byar klassificerades som berörda av reformen. Eftersom jordägarna hade den vida utnyttjade möjligheten att behålla delar av olika byar, var antalet hela byar som berördes antagligen mindre än 9 000. Mot det kan ställas jordbruksministerns uppskattning 1962 att omkring 15 000 byar tillhörde jordägare med mer än fem byar.

Regeringen hävdar att 3,4 miljoner lantbor fram till 1972 dragit fördel av utdelningarna. Då Irans lantbefolkning det året uppgick till ca 18 miljoner, betyder det att — enligt regimens egen notoriskt opålitliga statistik — bara 19 procent av denna befolkning drog fördel av reformen (den del som gällde ändrat ägarskap, det förekom även en ”andra” och ”tredje fas” av reformen, som gav möjlighet till mer ”frivilliga” överenskommelser mellan godsägare och bybefolkning).

Det har gjorts några undersökningar av jordreformens följder ute på fältet. Västtysken Ulrich Planck har studerat tio byar i provinsen Fars och kommit till följande slutsatser:

”Jordreformen har inte lett till social utjämning i byarna utan satt igång en social differentieringsprocess. Tidigare bestod befolkningen i de byar, vilkas jord ägdes av storgodsägare, huvudsakligen av två kategorier: arrendatorer (egentligen share-croppers) bundna genom kontrakt till byn och ägaren, och så de utan någon bestämd jord att bruka, främst jordbruksarbetare. De båda kategorierna levde båda nära existensminimum.

Jordreformen vidgade skillnaderna. På några år bröts den tidigare homogeniteten i ägande- och inkomst-strukturen sönder. En del av arrendatorerna sjönk genom bedrägliga manipulationer ner i det proletära skiktet, en annan del av dem behöll sin status men förlorade på många håll delar av den jord de brukat. En del — de nya ägarna och de arrendatorer som fått nya förmånliga långtidskontrakt — steg socialt uppåt och fick det materiellt bättre”.

Amerikanen Daniel Craig har närmare studerat byn Nasrin, också i Fars (den ingår inte i Plancks material):

”Huvudproblemet med Irans jordreform var att den inte gjorde något för att hjälpa dem som brukade för små lotter, dem som inte hade någon jord alls och dem som brukade den del av ägarens jord som denne legalt fick behålla. Före reformen hade 95 procent av Nasrins invånare varit arrendatorer. Jordreformen uteslöt för det första 40 procent av byborna från utdelning (eftersom de hade oturen att bruka den jord som ägaren fick behålla). Mer betecknande, den tillät ägarens tidigare handgångna män behålla sina oproportionerligt stora jordar. Reformen delade sålunda upp byborna i tre skilda klasser: en ny elit av bondeägare (5 procent), som kontrollerade över 15 procent av byns jord, en grupp bönder som antingen ägde direkt eller arrenderade av de religiösa donationsjordarna stycken på i genomsnitt 12 ha (55 procent), och så de jordlösa (40 procent). Ironin med jordreformen var att den avlägsnade den i stan boende storgodsägaren för att ersätta honom med en ny klass bondeägare, av vilka de flesta genast lämnade byn och flyttade till stan.

I Nasrin är det således inte mycket bättre ställt idag än det var före reformen... Medan det vid starten rått optimism och samarbetsvilja från böndernas sida, dominerar nu splittring i klickar, klaner och nya klasser och besvikelse över regeringen”.

Jordreformen ökar regimens kontroll

Andra viktiga konsekvenser av jordreformen var en betydande utbredning av penningekonomin och konsumtionsmentaliteten på landsbygden (med åtföljande skuldsättning), vidare de många institutionerna för förmyndarskap över bönderna, avsedda att förhindra en självständig organisering av denna klass. Det har framhållits på flera håll att schahen i första hand var ute efter en sådan kontroll, när det gällde den viktigaste av dessa institutioner, kooperativen. Hade han verkligen varit intresserad av att öka produktionen, skulle han ha satsat mycket större resurser på dem. Att han inte gjorde det, är huvudorsaken till deras relativa misslyckande.

Samtidigt kommer man inte ifrån att jordreformen varit en mycket viktig händelse i Irans moderna historia. Förutom vad som sagts ovan om de nya klasskiktningarna på landsbygden har det stora jordägandet, den iranska feodalismen, försvunnit som ekonomisk-social formation som dominerade landsbygden och därmed också städerna och hela samhället. Jordägarna har inte berövats sin rikedom, men deras intressen har koncentrerats till städerna, till handel, industri och spekulation av olika slag, aktiviteter som det är mycket lättare för myndigheterna att kontrollera och styra.

Så även om inte de rikare bönderna blivit det mäktiga nya stöd regimen först räknat med, betydde klassförskjutningarna som blev följderna av den Vita revolutionen en vidgning av regimens och dess svällande apparatklass makt, en skärpning av dess grepp om hela samhället.

Andra klassers ställning regimen från början undergrävt med sin ekonomiska politik är den nationella bourgeoisin och hantverkarna-köpmännen inom den traditionella sektorn, just grupper som i stort råkade stödja Mosaddeqs regering. Det har den lyckats i hög grad med genom att tillåta en hejdlös konsumtionsvaruimport och ge fritt spelrum åt de transnationella bolagen. Hovet och den med det nära liggande kompradorbourgeoisin har här sett en bekväm väg att skaffa sig stora förmögenheter på och samtidigt hårt slå till mot politiskt fiendliga klasser. De utländska bolagen har kommit att täcka hela landet med sina försäljningsnät med centra i Teheran med förödande effekter för det ekonomiska livet i landsorten. Det har lett till en kapitalism i jätteenheter och en allmänt genomförd marknadsekonomi, som ju för också var ett av syftena med jordreformen.

Kapitalismens sämsta sidor utvecklas

Såväl detta beroende utifrån som hela maktapparaten natur gör att staten knappast ger producer och egentliga företagare någon privilegierad plats. De kan bara gynnas på individuell basis, genom ett särskilt, politiskt färgat avtal. Därmed sammanhänger att ett villkor för affärsverksamhet alltid varit "beskydd" från någon lokal eller central myndighets sida. Det kan ibland medföra diverse fördelar för affärsmannen. Det betyder i varje fall alltid att "beskyddaren" lägger beslag på en del av vinsten. Det finns antagligen inget företag utan beskydd av någon personlighet vars inflytande står i proportion till affärernas storlek. Denna ständiga ekonomiska åderlåtning och osäkerheten, som blir en följd av beroendet av mäktiga personers skiftande inflytande, berövar arbetet, företagaransträngningen, ackumuleringen, en stor del av deras intresse. Det har allvarligt bromsat kapitalismens och industrins utveckling och uppmuntrat kapitalägare att istället satsa på parasitära verksamheter som spekulation och ocker.

Men den "utveckling" som sedan 1953 ägt rum med statens uppmuntran har likväl krävt att man anlitat "företagare", för industriprojekt, offentliga arbeten, transporter m m. Frågan är bara vad för slags företagare. För det första är inte förfogande över kapital nödvändig för en sådan. Å ena sidan har staten mycket stora medel som den ställer till företagares förfogande utan att vara särskilt nogräknad med deras metoder, å andra sidan finansierar firmorna i industriländerna, som söker erövra u-ländernas marknader, vanligen distributionen av sina varor. De företagaregen-skaper som objektivt krävs av denna "utveckling" är således varken kapitalinnehav eller företagarkompetens utan personliga kontakter inom och utom landet, skicklighet att handskas med dem för att gripa tillfällena att skapa en förmögenhet, kort sagt förmågan att inge förtroende. På så sätt växer en ny "bourgeoisie" fram, i realiteten en klass äventyrare, vilkas framgång nära hänger samman med Irans integrering i världsmarknaden.

Byråkratins roll

För att fullborda karakteristiken av schahens regim är det naturligtvis särskilt viktigt att ta upp den byråkratiska apparatklass som är hans direkta maktinstrument. Den kännetecknas som framgått tidigare för det första av att den till sitt ursprung och hela existens är outplånlig knuten till utlandet (läs: den amerikanska imperialismen), eftersom den utan denna förbindelse inte skulle vara en härskande klass eller ens en klass överhuvudtaget, för det andra av att den har monopol på exporten av landets viktigaste naturtillgång, oljan.

Den känner inte några förpliktelser att tjäna landet och folket. Den föraktar arbete, liksom den maktapparat som föregick den (Qajardynastins) alltid gjorde det. Befattningarna förblir sinekurer beviljade som personliga favörer, inte funktioner.

Denna klass främsta syfte med sitt styre och sin ansamling av rikedom är att konsumera. Det är en benägenhet som ingalunda har avtagit med åren, tvärtom. Tecknen på lyx och slöseri blir bara fler hos den härskande klassens medlemmar och de olika förmånstagare som omger dem i deras privilegierade slutna värld i norra Teheran (50-60 000 hushåll): villornas vulgära arkitektur, myllret av restauranger, nattklubbar och kasinon, den oändliga mängden privatbilar, som blockerar trafiken på Teherans gator.

Mot 60-talets slut slår också konsumtionsideologin igenom, uppfattningen av konsumtionen som tillvarons yttersta mening och den stora vägen till mänsklig lycka. Man finner den i dyrkandet av bilen, i framhävdandet av konsumtionens etiska överlägsenhet, i avvisandet av, och föraktet och oförståelsen gentemot den nationella kulturen, i första hand den shi'itiska islam. Denna nya ideologi uppdykande är ett mycket viktigt fenomen. Samtidigt som den härskande klassen

berikar och vidgar de parasitära grupper som närmast omger den, och präglar den med sina värderingar skaffar den sig en air av modernitet och en kulturell fernissa den dittills saknat. Konsumtionsideologin rättfärdigar och stärker självsäkerheten, dynamiken och aggressiviteten som denna klass visar upp gentemot ett samhälle, där de reella inkomsterna för närmare 80 procent av invånarna inte ökat på de senaste tjugofem åren.

Resultatet har blivit ett kolossalt ekonomiskt och kulturellt gap i samhället: å ena sidan en apparatklass beroende av utlandet och världsmarknaden, förtryckande och konsumerande: å andra sidan massan av iranska folket, som (om man undantar delar av medelklassen) lever utblottad, bunden vid stagnerade produktionstekniker och orienterad mot den nationella traditionen, således ekonomiskt och kulturellt självcentrerad.

Schahens ekonomiska politik

Med tanke på schahregimens struktur och egenskaper, som de här påvisats, är det inte underligt att den ekonomiska utveckling som ägt rum utanför oljesektorn gett så klena resultat.

Industrin uppvisade visserligen en tillväxttakt på i genomsnitt 15 procent per år 1965-75. Men det skedde i skydd av höga tullmurar, med ett mycket stort investeringsbidrag från statligt håll (60 procent under femårsplanen 1973-78) och mot bakgrund av en snabbt stigande inre köpkraft till följd av oljeinkomsterna. Ett huvudsyfte med denna industrialisering har ju varit att bygga upp en konkurrenskraftig produktionsapparat, som kan tjäna in den valuta som oljan nu gör, när den tar slut. Och det har man ännu inte lyckats med och tycks inte komma att göra det heller under överskådlig tid.

Exporten av andra produkter än olja minskar istället och vad mer är, den består fortfarande (1975 till 80 procent) av traditionella varor som mattor och jordbruksprodukter, främst bomull. Med tanke på den våldsamma importökningen, från 400 miljarder dollar 1958-59 till 18,4 miljarder 1975-76 är det mycket oroväckande. Landets yttre beroende håller istället på att öka.

Jordbrukets situation är naturligtvis ännu värre. Det är ju känt att Iran, som tidigare var en betydande jordbruksexportör, nu har ett mycket stort importöverskott. Det skall inte förnekas att det finns en stark, svårbekämpad tendens åt det hållet i de flesta oljestater. Eftersom tillgången och priserna på livsmedel är en politiskt så känslig fråga — de påverkar t ex i hög grad inställningen bland städernas massor till den sittande regeringen — är det mycket bekvämare för den senare att släppa in billig import (om man kan betala för den) än att hålla en prisnivå som motsvarar de ofta höga kostnaderna i det egna jordbruket. I Iran tillkommer emellertid mäktiga påtryckningar från kapitalstarka intressen i städerna, ofta f d storgodsägare, som gör stora vinster på industri, handel och diverse parasitära aktiviteter och absolut motsätter sig att staten flyttar över större kapitalinsatser till jordbruket på bekostnad av deras lukrativa sektor. Och de har numera mycket större inflytande över regeringens politik än den disparata, ganska statskontrollerade grupp som jordbrukarna nu utgör (efter jordreformen).

Detta ger en viktig orsak till jordbrukets snabba förfall i Iran: att det getts alldeles för låg prioritet i utvecklingsplanerna. De allvarliga sociala följderna härav, den snabba avfolkningen av landsbygden och strömmen in till städernas slum, är ju välkända.

Fram till för några år sedan fäste regeringen stora förhoppningar vid några jättelika jordbruksprojekt, som skulle dra fördel av all modern teknik, även kända under namnet agrobusiness. Det största och mest kända har varit fyra projekt på sammanlagt 68 000 ha i den sydvästra provinsen Khuzistan, som började odlas upp i och med invigningen av Pahlavidammen 1972. Stora utländska företag var inblandade. Men det hela har blivit en bitter besvikelse. Förberedelserna tog

längre tid och var mycket dyrare än beräknat. I brådskan att se resultat blev flera beslut om vad man skulle odla förhastade och orealistiska. När det visade sig att åtminstone två av projekten skulle gå bankrutt 1976, ingrep regeringen och tog över det fulla ansvaret för dem.

Sned jordsbruksutveckling

Regimens senaste initiativ för att reda upp den kritiska jordbrukssituationen kom till uttryck i en lag 1975 och går ut på att skapa ett antal sk utvecklingscentra. Tjugo sådana på 20-80 000 ha är planerade. Till dem skall alla utvecklingsansträngningar koncentreras. Det mest uppseendeväckande med dem — de kan ju vid första påseende bara se ut som en vidareutveckling av agrobusinessprojekten — är att all hjälp avsiktligt skall undanhållas jordbruk i övriga delar av landet.

F d jordbruksministern Mansur Rouhani har förutsett ”en aktiv avrådan (från jordbruk) utanför gränserna för dessa centra. Jordbruksbanken bör inte ge krediter till sådana områden och Nationella oljebolaget inte sälja olja till lägre pris. Jordbruksministern bör inte garantera skydd av odlingarna eller stå till tjänst med uthyrning eller försäljning av jordbruksmaskiner. Inga skolor eller kliniker skall byggas, inte heller skall vägar eller elektricitet tillhandahållas. På så sätt kommer befolkningen som lever utanför uppmuntras att flytta till dessa utvecklingscentra.”

Denna eliminering av områdena utanför utvecklingsområdena, ofta betecknade som ”marginella zoner”, kommer att öka arbetslösheten, minska jordbruksproduktionen med minst 30 procent och förvandla stora delar av landet till öken. Hela planen är dock typisk för schahregimen: att krossa traditionella ekonomiska och sociala strukturer till förmån för nya kommersialiserade jätteenheter, även mer lämpade för politisk övervakning, och att apa efter västerländsk teknik och organisation in i minsta detalj.

Denna översikt över den iranska regimens natur och dess politik under de gångna tjugofem åren ger en uppfattning om hur mycket Irans folk har anledning att revoltera mot, bortsett från själva polisförtrycket: den fruktansvärt skeva inkomstfördelningen, den hänsynslösa kommersialismen med dess både ekonomiska och kulturella sidor, utarmningen av landsbygden, det oåterkalleliga förslösandet av landets stora naturtillgång utan att något byggs upp i dess ställe.

Den religiösa oppositionen

Vad gäller bakgrunden till det senaste årets våldsamma oroligheter finns det för det första en del att säga om den religiösa oppositionen, som här gått i spetsen, och orsakerna till dess styrka.

Ett grundläggande faktum är att de shi'itiska muslimerna i princip anser all världslig myndighet illegitim. En sådan tillkommer bara deras egna imamer, av vilka den siste försvann för drygt tusen år sedan. I väntan på att han skall återkomma vägleds de troende av sina egna religiösa ledare. Redan detta förklarar mycket av deras oppositionsbenägenhet. Vidare har det shi'itiska prästerskapet ingen fast hierarki. De troende väljer själva till ledare de troslärda, som tycks dem kunnigast och visast. Man lyssnar till dem som delar folkets bekymmer och ger råd som hjälper folk att lösa sina dagliga problem. Därtill kommer att prästerna lever på bidrag från sina egna trogna, i första hand på en femtedel av köpmännens vinster, vilket också det driver dem att stå mycket närmare folket än myndigheterna. Schahen försökte för en del år sedan knyta en del av dessa ledare till sig genom att avlöna dem, men det fick bara till följd att folket helt övergav dem.

Denna ställning har gjort att de religiösa ledarna i Irans historia ofta omfattat samma sak som de sekularistiska reformatörerna. På 1700- och 1800-talen motsatte de sig den centraliserade statsmakten och de orimliga privilegier utlänningarna åtnjöt. Under revolutionen 1905-06 stödde de

de liberala ledarna och mobiliserade massorna till förmån för en konstitution, enligt vilken landet skulle styras av ett parlament. De stödde med några mindre undantag Mosaddeqs nationella politik. Slutligen var de för att offentligt ha brännmärkt schahens diktatur, SAVAKs förtryck och amerikanernas allt påtagligare närvaro i landet som den främste religiöse ledaren, Ayatollah Khomeini, fängslades 1963, vilket blev signalen till de stora upploppen i Teheran som krävde flera tusen liv. (Han utvisades först i november 1964, inte 1963 som det överallt felaktigt påstås.)

Sålunda har de liberala politiska rörelserna och den shi'itiska ofta gått hand i hand för en politik av nationell oavhängighet och decentralisering av makten. Däremot kommer man inte ifrån att de flesta religiösa ledarna, däribland Khomeini, har konservativa åsikter i sociala frågor. Ännu viktigare i nuvarande läge, de förkastar varje organisatoriskt samarbete med västern. Vid universiteten har de muslimska studenterna ofta vägrat upprätta en gemensam front med de icke-religiösa och hävdar att dessa sökte enhet av ren opportunistisk och med det enda syftet att stärka sina personliga positioner.

Den ena av de båda gerillaorganisationer som började verka i Iran i början av 70-talet, Sazman-e Mojahedin-e Khalq, inspirerades ideologiskt av en radikal tolkning av islam (medan den andra var marxistisk och en splittergrupp ur Tudehpartiet). Men den desavuerades av Khomeini och i april 1975 splittrades den i en islamsk och en marxistisk del. Den senare ansåg det omöjligt att grunda en modern stat enbart på islams principer. Organisationen koncentrerade sig strax efter på politisk aktivitet, sedan SAVAK 1973 lyckats oskadliggöra det allra mesta av stadsgerilla-verksamheten.

Arbetarklassen blir en del av oppositionen

Det senaste årets revolt har istället utlösts av öppna demonstrationer på gatorna och av polisens brutalitet i samband därmed. Starten för hela denna serie kan sättas till den 9 januari 1978, då tusentals teologie studerande tågade igenom Qum med krav på återupprättande av konstitutionen men möttes av poliseld varvid 70 personer dödades. Fram till i juli dominerades oppositionsrörelsen av medelklassen, av studenter, lärare, andra högre utbildade, präster, basarernas köpmän och hantverkare, eftersom det var de som hårdast drabbats av den ekonomiska recessionen och sämst lyckats kompensera sig för den galopperande inflationen.

Sedan dess har arbetarna tagit en alltmer aktiv del. Dittills hade de hämmats av SAVAKs sedan länge intensiva infiltrering av deras klass men också av att de i den rådande arbetskraftsbristen efter 1973 kunnat förbättra sina löner avsevärt. Nu drabbades också de av tillbakagången och de har svarat med en våg av strejker över hela landet.

Arméns nyckelroll

Avgörande för den närmaste framtiden blir naturligtvis hur armén kommer att ställa sig, särskilt sedan generalstabschefen Gholam Reza Azhari utnämndes till premiärminister den 6 november. Det är ju en arma som från början använts för att förtrycka folket och som härvidlag kommit att fylla även politiska, ekonomiska och ideologiska funktioner i samhället, en armé som inte drivs av några patriotiska motiv utan enbart bygger på blind lydighet och materiella privilegier. Även om det kan finnas en motsättning i förhållandet till de amerikanska militärrådgivarna, som antas uppgå till ca 40 000, är det svårt att tro att det kan leda någonvart. Irans väpnade styrkor, som sedan 1973 är USA:s största vapenkund, är så nära integrerade i det amerikanska militärindustriella komplexet att en avbrytning av dessa förbindelser inte kan ske utan en svår kris på båda sidor. I USA beräknas vapenleveranserna till Iran ge arbete åt ca 200 000 personer. En eventuell iransk militärregim utan schahen kan således knappast leda till någon ökad demokrati

och nationell oavhängighet.

Det iranska folket måste fortsätta sin kamp, tills det besekrat eller neutraliserat även de byråkratiska och militära förtryckarapparater schahregimen byggt upp. ■

LITTERATUR

Reza Baraheni: *The crowned cannibals: Writings on repression in Iran*. Vintage Books, New York 1977

James Alban Bill: *The politics of Iran: Groups, classes and modernization*. Charles E. Merrill Publishing, Columbus, Ohio 1972

Ulrich Planck: *Iranische Dörfer nach der Bodenreform*. Leske Verlag, Opladen 1974

Paul Vieille: *La féodalité et l'Etat en Iran*. Anthropos, Paris 1975

Paul Vieille & Abol-Hassan Banisadr (ed): *Pétrole et violence: Terreur blanche et résistance en Iran*. Anthropos, Paris 1974

Marvin Zonis: *The political elite of Iran*. Princeton University Press 1971

Helmuth Richards: *America's Shah, Shahanshah's Iran*. Merip Reports nr 40

Helmuth Richards: *Land reform and agribusiness in Iran*. Merip Reports nr 43

Thierry Brun & René Dumont: *Iran, imperial pretensions and agricultural dependence*. Merip Reports nr 71

M. G. Weinbaum: *Agricultural policy and development politics in Iran*. Middle East Journal 1977:4

Daniel Craig: *The impact of land reform on an banian village*. Middle East Journal 1978:2

Ahmad Faroughy: *L'armée iranienne, garante de la dépendance*. Le Monde diplomatique oktober 1978

Lästips - mer om Iran

[Om Iran - artiklar ur tidskriften Fjärde Internationalen](#). Rör perioden 1979-83, dvs störtandet av shahen och tiden närmast därefter

[Den iranska revolutionen fyra år efter upproret i februari 1979](#). Rapport (1983) från Fjärde Internationalen.

Fred Halliday, [De iranska kommunisternas tredje tragedi](#). Från 1983, om vänsterns katastrofala nederlag i Iran

[Iran efter revolutionen 1979 kan indelas i tre skeden](#). Intervju från 2008